

Небојша З. Мајсторовић¹

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Јелена М. Матановић

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Наташа И. Глигоријевић²

UDK-37.064(497.113)

371.12:331.101.32(497.113)

DOI:10.5937/nasvas1702221M

Оригинални научни рад

НВ год. LXVI 2/2017

ФАКТОРИ ЗАДОВОЉСТВА ПОСЛОМ КОД НАСТАВНИКА ОСНОВНИХ И СРЕДЊИХ ШКОЛА У АУТОНОМНОЈ ПОКРАЈИНИ ВОЈВОДИНИ

Апстракт У овом истраживању анализиран је утицај психолошког здравља и задовољства животоном наставника, као индивидуалних фактора, те значај неких организацијских фактора као што су клима у школи, став ученичког одељења за одељеске ствари, као и неких демографских одлика – на задовољство послом код наставника основних и средњих школа. Подаци су прикућени на периодном узорку од 176 наставника запослених у основним и средњим школама на територији АП Војводине, различитог пола, старости и радног стажа. Главни резултати указују на то да веће задовољство послом налазимо код наставника који уочавају позитивну климу у својој школи, код наставника који су задовољни својим животоном, као и код оних које карактерише добро здравље, пре свега одсуство депресивних реакција. Што се тиче перцепције школске климе, задовољство послом најбоље предвиђа мера задовољства сарадњом са колеџама и начином доношења одлука. Резултати су такође показали да наставници запослени у средњим школама исказују виши ниво оштре задовољства послом, односно виши ниво задовољства руковођењем, сарадницима и комуникацијама него њихове колеџе у основним школама. Када је реч о важности демографских карактеристика, утврђено је да нема значајних полних разлика у нивоу задовољства послом, да задовољство послом оида са стажом, да су најмање задовољни испитаници са стажом између 21 године и 30 година, те да ниво задовољства послом има тенденцију пораста пре крај наставничке каријере.

Кључне речи: задовољство послом, задовољство животоном, наставници, школска клима, здравље

1 E-mail: majstorovicn@ff.uns.ac.rs

2 Наташа Глигоријевић, мастер психолог, без афилијације.

Увод

Генерално говорећи, на задовољство било којим послом могу да утичу природа посла – интринзички аспект, као и ситуациони аспект попут награда, статуса у организацији, радних односа, квалитета руковођења, сигурности запослења у датој организацији – екстринзички аспект (Rose, 2001). У зависности од неких индивидуалних психолошких фактора, задовољство наставничким послом може бити засновано на садржају и природи посла или на другим контекстуалним аспектима професионалног живота, као што су социјални односи, клима у школи, искуство у раду, руковођење, награде, организација посла и други фактори. Овим истраживањем желимо да испитамо колико су наставници у датим условима задовољни својим послом и шта је то што највише утиче на ниво њиховог задовољства послом. Конкретно, биће анализиран утицај психофизичког здравља и задовољства животом код наставника као индивидуалних фактора, значај неких организацијских фактора као што су клима у школи, ученички састав одељења код одељењских старешина, као и неких демографских одлика наставника.

Претходна истраживања задовољства послом код просветних радника показују да управо перцепција школске климе представља значајан фактор задовољства (нпр. Colli et al., 2012). Истраживачи су се бавили утврђивањем фактора и последица задовољства послом код наших наставника (нпр. Simić i sar., 2015; Ugrinović i sar., 2015). У наставку биће дато прецизније одређење појма задовољства послом, а биће приказани и резултати истраживања фактора и ефеката задовољства послом код наставника основних и средњих школа.

Полазне теоријске основе

Задовољство послом – приказ сродних исцртаивања

У проучавању задовољства послом уопште можемо рећи да разликујемо два основна приступа: холистички – који на задовољство послом гледа као на једнодимензионални конструкт оличен у ставу особе према послу уопште, без анализе става према различитим аспектима посла; и адитивни приступ – који задовољство послом описује као вишедимензионални конструкт оличен у задовољству различитим аспектима посла чија сума представља генерално задовољство послом (Matanović, 2009).

Следећи ове приступе истраживачи дају различите дефиниције задовољства послом. За неке, задовољство послом представља афективну реакцију или генерални став према послу (нпр.: Spector, 1985; 2001). У складу с адитивним приступом, задовољство послом је представљено задовољством појединим аспектима посла које произилази из резултата поређења тренутног стања аспекта посла и референтног оквира који особа има у вези с тим аспектом (Smith et al., 1969, према: Spector, 1985). Отуда, можемо рећи да задовољство наставничким послом представља став

наставника према аспектима своје радне улоге, који је настао као резултат односа његових/њених радних компетенција, очекивања и захтева радне улоге, с једне стране, и психосоцијалних услова у којима се та улога остварује, с друге стране.

Истраживање предиктора задовољства послом код универзитетских професора у Републици Србији показало је да се, као значајни предиктори задовољства послом, јављају особине пријатност и неуротицизам. Веће задовољство послом се јавља код професора са израженијом пријатности као особином личности, док је оно ниже код професора с израженијом особином неуротицизма (Matanović, 2009). Поређење задовољства послом мушкараца и жена запослених у производњи и у школству у Републици Србији показало је да су жене запослене у образовном систему задовољније својим послом у односу на мушкарце, као и да су запослени у образовању задовољнији својим послом од запослених у производњи. Ова разлика је објашњена тиме што запослени у просвети имају једним делом флексибилно радно време које им омогућује да лакше организују своје свакодневне активности (Vukonjanski i sar., 2014).

На узорку наставника основних школа у Канади утврђено је да радне компетенције наставника, административна контрола и организацијска култура позитивно утичу на задовољство послом, при чему административна контрола остварује највећи такав утицај (Ma & MacMillan, 1999). Резултати истраживања такође показују да су наставници који имају више година радног стажа у школи знатно мање задовољни својим послом, док су жене биле задовољније наставничким послом него мушкарци.

Резултати истраживања задовољства послом међу наставницима америчких основних и средњих школа приватног и јавног сектора указују на виши ниво задовољства код наставника у приватним школама, и то код најмлађих и најстаријих. Предиктори њиховог задовољства послом били су добра сарадња са родитељима, административна подршка и руковођење, понашање ученика, школска радна атмосфера, као и аутономија наставника (Perie & Baker, 1997). Још једно америчко истраживање открива сличне факторе задовољства послом наставника у основној и средњој школи: понашање директора школе, понашање колега, захтеви посла, плата, могућности напредовања, као и понашање ученика. Наставници запослени у средњој школи и запослени у приватној школи задовољнији су послом него наставници у основној школи и у државној школи. Коначно, показало се да су наставнице задовољније својим послом него наставници (Sharma & Jyoti, 2006).

Истраживања која су се бавила ефектима задовољства послом показују да веће задовољство послом доводи и до већег ангажовања и веће ефикасности наставника у раду, као и на изградњу повољније климе унутар школе као организације (Hoerr, 2013, према: Vukonjanski i sar., 2014; Ugrinović i sar., 2015). Истраживања показују да је ниво задовољства послом значајан фактор радног и укупног благостања запослених. Нађена је значајна корелација између задовољства послом и физичког и менталног здравља запослених, као и између задовољства послом и укупног задовољства животом (нпр., Kornhauser, 1965, према: Vecchio, 1995).

Школска клима као фактор задовољства послом

Перцепција школе као радног окружења сматра се фактором изузетно важним за испитивање радног понашања наставника. За разумевање процеса развијања одређене школске климе корисно је руководити се димензијама груписаним у три шире категорије: радни односи, лични развој и одржавање и промена система (Rentoul & Fraser, 1983). Радни односи као димензија обухватају сарадњу с ученицима, припадност наставника школском колективу и подршку колектива на коју наставник може да рачуна. Лични развој се тиче усмерености наставника на стално усавршавање у професији, док категорија одржавање и промена система обухвата иновације у настави, начин доношења одлука, расположивост и адекватност школских ресурса, као и аутономију наставника у раду. Полазећи од овакве класификације димензија, укупна школска клима се може схватити као психолошки контекст у коме наставници раде (Fisher & Fraser, 1990). Истраживања показују да наставници који раде у окружењу са климом међусобног поверења исказују виши ниво задовољства послом од оних који климу не перципирају на тај начин (Van Maele & Van Huetten, 2012). Овакве резултате потврђује и лонгитудинално истраживање Малинена и Саволаинена (Malinen & Savolainen, 2016) спроведено на 642 наставника средњих школа у Финској, који закључују да перцепција школске климе остварује директан ефекат на задовољство послом, односно да наставници који су почетком школске године позитивније оцењивали школску климу, на крају школске године пријављују виши ниво задовољства послом.

Задовољство животом као фактор задовољства послом

Према Вилсоновом прегледу сазнања о субјективном благостању, срећна особа описана је као млада, здрава, образована, добро плаћена, екстровељна, оптимистична особа без брига, религиозна особа која је у браку и која има високо самопоуздање, моралан посао, скромност и било који ниво интелигенције (Wilson, 1967, према: Diener et al., 1999). Субјективно благостање представља широку категорију феномена који укључују емоције (пријатан и непријатан ефекат), различите домене задовољства (посао, породица, здравље, финансије) и свеобухватну процену задовољства животом (на пример задовољство тренутним животом) (Diener et al., 1999). Значајан утицај на генерално задовољство животом имају циљеви које особа себи поставља, било да су они индивидуални или колективни, односно да ли особа гради више лични или колективни идентитет (Triandis, 1995). Полазећи од тога да свако за себе спрам ових одредница оцењује колико је задовољан, можемо рећи да је задовољство животом когнитивна евалуација свог целокупног живота (Penezić, 1996, према: Brkić i Rijavec, 2011).

Када говоримо о утицају материјалног аспекта живота, морамо узети у обзир општи статус шире друштвене заједнице којој особа припада. У богатим земљама особе које су богатије мало су задовољније животом од сиромашних особа, док су становници богатих земаља генерално далеко задовољнији животом од оних у сиромашним земљама (Diener et al., 1999).

Према раније наведеном Вилсоновом опису особе која је задовољна животом, корелација здравља и задовољства животом односи се пре свега на испитаникову самопроцену свог здравственог стања. Негативна процена здравља утиче на то да особе извештавају о мањем задовољству животом (Wilson, 1967, према: Diener et al., 1999). Наша истраживања показују да је ниво задовољства животом у Србији за једну стандардну девијацију испод нивоа задовољства у развијеним земљама, као и да су значајни корелати задовољства животом бољи економски статус и виши образовни ниво, повишена екстровежија и снижен неуротицизам, више самопоштовање, самоефикасност и израженија пријатност (Vasić i sar., 2011).

Истраживања задовољства животом код наставника рађена су ретко. Нека од њих указују на то да нема полних разлика између наставника у задовољству животом, као и да су наставници из државних школа задовољнији животом него њихове колеге из приватних школа (Kumar, 2014). Истраживања показују и да су задовољство послом, позитивни и негативни афективитет значајни предиктори високог и ниског животног задовољства код универзитетских професора (Landa et al., 2006). Шаранчић истиче важан налаз да су наставници са вишим животним задовољством спремнији за оријентацију ка ученику, то јест спремнији да пруже подршку ученицима у њиховом личном развоју и учењу, као и да развијају климу сарадње у раду са њима (Šarančić, 2013).

Здравље и задовољство послом

Захтеви посла и услови у којима наставници раде могу значајно да утичу на њихово ментално и физичко здравље (Timms et al., 2007). Резултати истраживања показују да наставници који су задовољни својим послом извештавају о свом бољем менталном здрављу (нпр., Gechman & Wiener, 1975). Истраживачи објашњавају овај налаз ефектом преливања задовољства професионалним животом у генерално задовољство животом, које подразумева и боље ментално здравље.

Резултати метаанализе која је спроведена на узорку из 485 студија указују на то да постоји јасна позитивна веза задовољства послом и здравља запослених. Незадовољство послом је у значајној корелацији са појавом изгарања на раду, са депресијом и анксиозношћу. Корелације са мерама физичког здравља су нешто ниже, али и даље јасно показују да је незадовољство послом у вези са појавом кардиоваскуларних болести, болести мишића и костију (Faragher et al., 2005).

Методологија истраживања

Проблем истраживања

Претходна истраживања недвосмислено указују на значај индивидуалних и организацијских фактора на ниво задовољства послом код наставника. У недостатку обухватних истраживања ове врсте у нас, проблем овог истраживања је одређен

као релације индивидуалних и организацијских фактора, с једне стране, и мера задовољства послом код наставника основних и средњих школа, с друге стране. Конкретно, биће испитан значај перцепције психофизичког здравља, генералног задовољства животом, перцепције школске климе и задовољства саставом одељења са којима наставници раде за ниво задовољства послом код наставника у АП Војводини. Поред тога, биће испитан и значај демографских карактеристика наставника, као што су пол и дужина радног стажа, за ниво њиховог задовољства послом.

Циљеви истраживања

Ово истраживање има следеће циљеве:

- Описати дистрибуције мера и ниво задовољства послом код наставника основних и средњих школа у АП Војводини;
- Испитати повезаност самопроцене психофизичког здравља, задовољства животом, задовољства саставом одељења и перцепције школске климе, с једне, и задовољства послом наставника, с друге стране;
- Испитати значај демографских одлика на ниво задовољства послом код наставника.

Хипотезе

На основу резултата претходних истраживања, формулисане су следеће хипотезе које ће овде бити проверене:

- Х1: Очекује се да ће боље психофизичко здравље наставника, веће задовољство животом и перцепција повољније климе у школи позитивно корелирати са задовољством послом код наставника у основним и средњим школама (Collie, et al., 2012; Faragher et al., 2005; Judge & Watanabe, 1993),
- Х2: Очекује се виши ниво задовољства животом код наставника који имају доживљај бољег психофизичког здравља (Diener, 1984),
- Х3: Очекује се веће задовољство послом код наставника запослених у средњим школама (Sharma & Jyoti, 2006),
- Х4: Очекује се ниже задовољство послом код наставника са дужим радним стажом (Ma & MacMillan, 1999) i
- Х5: Не очекују се значајне разлике у задовољству послом код наставника различитог пола (Kumar, 2014).

Узорак истраживања и начин прикуиљања података

У истраживању је учествовало укупно 176 испитаника који су чинили пригодни узорак наставника предметне наставе запослених у школама са територије две општине АП Војводине. Обухваћени су искључиво они предметни наставници који су најмање шест месеци запослени у некој основној или средњој школи. Испитаници су

индивидуално попуњавали упитнике током или након редовних седница наставничког већа, пре чијег почетка су упознали тему и циљеве истраживања. Њихов учешће у истраживању било је добровољно и анонимно.

Од укупног броја испитаника, било је 63,6% жена и 36,4% мушкараца, од којих 64,2% живи са партнером а 36,8% живи само. Високу стручну спрему или мастер диплому имало је 90,9% испитаника, 2,8% магистратуру или докторат и 6,2% вишу или средњу школу. Као предметни наставник 41,5% испитаника радило је у основним школама, а 58,5% у средњим школама, 72,2% њих је било у сталном радном односу а 27,8% је било запослено на одређено време. Испитаници су били старости између 23 и 64 године ($M=42.65$; $СД=10.88$), са радним стажом у просвети између 10 месеци и 39 година ($M=14.42$; $СД=10.22$). Укупно 106 наставника у узроку (60,2%), који су тренутку истраживања биле одељенске старешине, одговарало је на питања која се тичу задовољства ученичким саставом одељења.

С обзиром на то да неки наставници своју норму часова попуњавају радећи у више различитих школа, испитаницима је дата инструкција да на питања у упитницима одговарају имајући у виду школу у којој раде дуже време.

Варијабле истраживања и коришћени инструменти

Зависна варијабла у истраживању је задовољство послом, које је дефинисано као афективна реакција коју људи имају према свом послу и различитим аспектима посла. За процену задовољства послом коришћен је упитник *Job Satisfaction Survey* (Spector, 1985). Овај упитник садржи укупно 36 ајтема груписаних у девет димензија задовољства послом (задовољство платом, руковођење, могућност напредовања, бенефиције, систем награђивања, задовољство радним процедурама, сарадници, природа посла и комуникације унутар организације), а одговори се дају помоћу шестостепенске скале Ликертовог типа. (Пример ајтема: *Дојдага ми се како мој нејо-средни руководиоца обавља свој посао.*) У овом истраживању примењена је скраћена верзија упитника са 28 ајтема (7 супскала), јер су изостављене супскале *могућности напредовања* и *бенефиције* које нису својствене нашем основношколском и средњошколском образовном систему. Кронбахов коефицијент интерне конзистенције скраћене верзије за овај узорак износио је .89.

Независне варијабле у истраживању су перцепција школске климе, генерално задовољство животом и самопроцена психофизичког здравља. Школска клима дефинисана је као психолошки контекст у којем наставници раде и обучавају (Fisher & Fraser, 1990), а процењивана је упитником *Revised School Level Environment Questionnaire* – RSLEQ (Jonson et al., 2007) који мери пет димензија перцепције школске климе: сарадња с колегама, сарадња с ученицима, школски ресурси, доношење одлука и иновације у настави. (На пример: *Дугактичка средстава која су мени потребна за наставу нису увек доступна.*) Упитник садржи 21 ајтем са петостепенском скалом процене. Кронбахов коефицијент алфа за овај узорак износи .84.

Задовољство животом дефинисано је као процес когнитивне процене сопственог живота у целини спрам одређених очекивања, а мерено је упитником

Satisfaction With Life Scale – SWLS (Diener, 1985) који је дизајниран тако да мери субјективну процену задовољства животом. Упитник садржи укупно пет ајтема Ликертовог типа. (На пример: *Задовољан/на сам својим животом.*) Кронбахов коефицијент алфа за овај узорак износи .86.

Психофизичко здравље је одређено као „стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања, а не само одсуство болести и онеспособљености“ (Мајсторовић и сар., 2016). Скала психофизичког здравља – СПФЗ-1 (Мајсторовић и сар., 2016) садржи укупно 23 ајтема на које испитаници одговарају помоћу четворостепене скале Ликертовог типа и на тај начин извештавају о учесталости јављања одређених симптома поремећаја психофизичког здравља у протеклих неколико седмица (од 1 – не, нисам до 4 – да, свакодневно). (На пример: *У последњих неколико недеља, да ли сīе... имали сīомачне или друге проблеме са пробавом (гасіришис и сл.)?*) За потребе овог истраживања наставници су оценили своје здравље на 15 ставки које су послужиле као мере поремећаја физичког здравља, страха и анксиозности и депресивних реакција. Кронбахов коефицијент алфа за овај узорак износи .91.

Такође су прикупљени подаци о перцепцији функционисања одељења помоћу четири ставке које се односе на перцепцију сарадње с ученицима и родитељима (на пример: *Како оцењујете сарадњу са родитељима ученика којима сīе одељењски сīарешина?*), као и ставкама које се односе на задовољство успехом и дисциплином ученика у одељењу којем је наставник одељенски старешина. (На пример: *Да ли сīе, у ѿіледу усїеха ученика, задовољни одељењем коме сīе сīарешина?*). Од наставника се тражи да одговори на ова питања помоћу петостепене скале Ликертовог типа.

Посіуїак сīаїшисіичке обраге ѿогаїака

Анализа података извршена је у статистичком програму SPSS. Коришћене су технике статистичке дескрипције, т-тест, корелација, анализа варијансе, мултиваријатна анализа варијансе и вишеструка регресијска анализа. Пре примене статистичких анализа спроведен је општи протокол припреме података за статистичку обраду (Мајсторовић, 2012).

Резултати истраживања

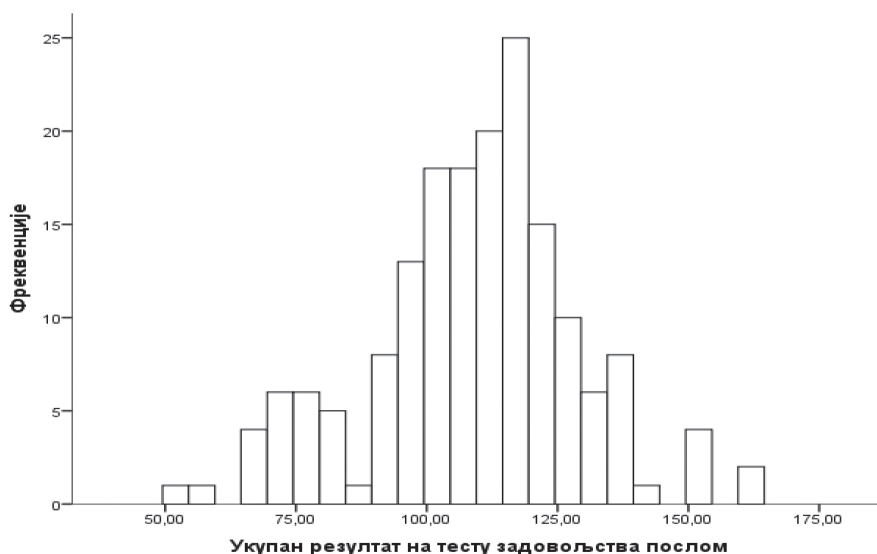
Оїис мера

Резултати дескриптивне анализе свих мерених варијабли дати су у табели 1. Видљиво је да су дистрибуције мера школске климе нешто издуженије (чешће око просечних величина), као и да су мере поремећаја општег здравља закренуте улево и издужене, показујући да су испитаници релативно здрави и радно способни наставници.

Табела 1. Опис мерених варијабли

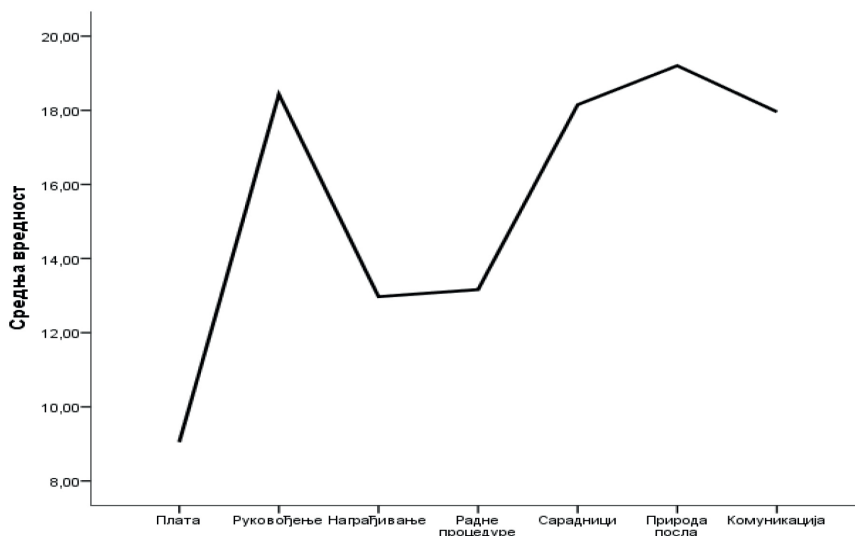
Варијабла	Средња вредност	Стандардна девијација	Скјунис	Куртозис
Задовољство послом (мин. 52, макс. 163)	108.92	19.84	-23	.36
Задовољство животом (мин. 6, макс. 25)	17.43	4.04	-36	-29
Перцепција школске климе (мин. 36, макс. 101)	67.80	10.24	-27	1.05
Процена п-ф здравља (мин. 15, макс. 52)	23.33	7.63	1.30	1.49
Задовољство животом (мин. 6, макс. 25)	17.43	4.04	-36	-29

Дистрибуција сирових мера задовољства послом код наставника представљена је хистограмом у наставку (слика 1). Лако се може уочити да мере задовољства послом добијене на нашем узорку наставника формирају јасне контуре нормалне дистрибуције фреквенција, што указује на нормалну расподелу нивоа задовољства у популацији наставника основних и средњих школа у АП Војводини. Резултати анализе одступања од нормалности код свих осталих мерених варијабли показују статистички незначајно одступање, осим у случају мера поремећаја психофизичког здравља. У циљу нормализације дистрибуције варијабле здравља примењен је други корен сировог скорa и добијени су задовољавајући индикатори закривљености ($Sk = .98$) и издужености ($K = .44$). Овако трансформисани скорови на овој варијабли биће коришћени у даљој анализи.

Слика 1. Дистрибуција сирових мера задовољства послом код наставника

Како је добијено на овом узорку, наставници су најзадовољнији природом свог посла, али и комуникацијом са сарадницима и руковођењем. Најмање су задовољни платом и награђивањем, али и радним процедурама које морају да примењују (слика 2).

Слика 2. Задовољство наставника појединим аспектима посла

Када је реч о перцепцији функционисања одељења, резултати показују да од 106 одељенских старешина, 80 њих сарадњу с ученицима оцењује као добру или веома добру, 70 њих на једнак начин оцењује сарадњу с родитељима, као и то да је 78 старешина задовољно успехом и дисциплином својих ученика. Табела 2 показује категорије и фреквенције одговора наставника који су исказали незадовољство успехом ученика.

Табела 2. Категорије незадовољства успехом ученика

Категорије одговора	Фреквенција
Успех није у складу са могућностима ученика	11
Ученици не уче довољно, не труде се и лењи су	10
Лош састав одељења и инклузивни програм	2
Изостанци са наставе	1

У наредној табели груписани су и приказани одговори оних који су изразили незадовољство дисциплином својих ученика.

Табела 3. Незадовољство дисциплином ученика

Категорија	Фреквенција
Изостанци са наставе	7
Несугласице, недисциплина и свађе међу ученицима	6
Непримерено понашање на часу	5
Непоштовање договора	2
Разно	2

Пројноза задовољсїва ѿослом код насїавника

Применом стандардне вишеструке регресијске анализе испитан је значај мера задовољства животом, то јест перцепције школске климе и самопроцене психофизичког здравља у прогнози задовољства послом код наставника основних и средњих школа. Резултати су указали на статистички значајан модел у коме мерени предиктори објашњавају 58,2% варијансе укупног задовољства послом ($R^2 = .58, F(3,167) = 77.37, p < .01$).

Резултати показују веома висок парцијални значај перцепције климе у школи за укупно задовољство наставничким послом (табела 4). Мере повишеног задовољства животом, као и ређи симптоми поремећаја психофизичког здравља такође значајно објашњавају варијансу мера задовољства послом. Анализом значаја супскала упитника за процену перцепције школске климе установљено је да све оне, сем сарадње с ученицима, имају статистички значајан допринос објашњењу мера укупног задовољства послом код наставника ($R^2 = .55, F(5,165) = 39.46, p < .01$). Када је реч о значају аспеката здравља, нађено је да ређе појаве депресивних реакција предвиђају виши ниво задовољства наставничким послом ($R^2 = .18, F(3,168) = 12.05, p < .01$). Највећи парцијални допринос димензија школске климе и здравља варијанси укупног задовољства послом остварују мере задовољства сарадњом с колегама и начином доношења одлука, као и ређе појаве депресивних реакција (табела 5). Овакви резултати у потпуности потврђују хипотезу Х1.

Табела 4. Допринос предиктора задовољства послом код наставника

	Pearson Correlation	Tolerance	VIF	Beta	Sig.
Зад. животом	.341	.916	1.091	.184	.001
Школска клима	.719	.878	1.139	.635	.000
Здравље	-.414	.840	1.190	-.150	.007

Табела 5. Значај димензија школске климе и здравља за задовољство послом

Предиктор	Beta	Sig.
Сарадња с колегама	.41	.000
Сарадња с ученицима	.09	.142
Школски ресурси	.13	.030
Доношење одлука	.16	.008
Иновације у настави	.17	.021
Поремећај физичког здравља	-.01	.893
Страх и анксиозност	-.20	.078
Депресивне реакције	-.23	.052

Фактори задовољсїва живоїом насїавника

У овом делу рада анализирали смо значај мера психофизичког здравља, радног контекста, стажа и пола за задовољство животом и послом код наставника. Веза између задовољства животом и самопроцене психофизичког здравља анализирана је путем вишеструке регресионе анализе са три димензије здравља као предикторима.

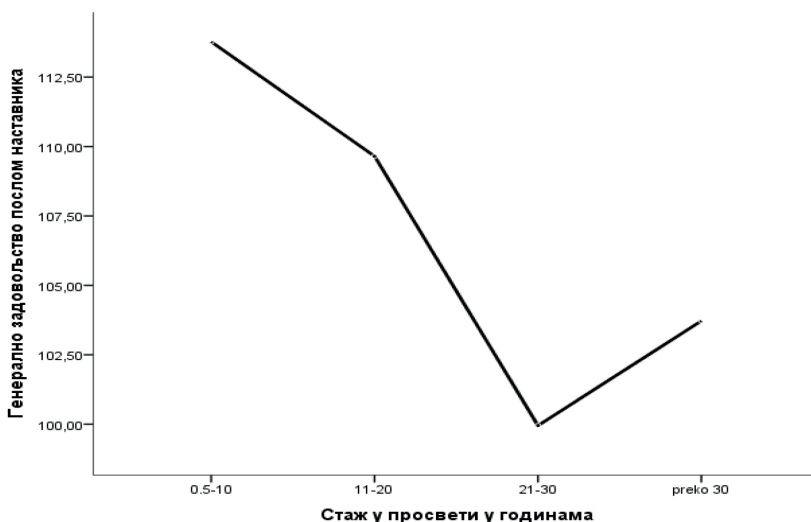
Нађен је статистички значајан модел ($R^2 = .09$, $F(3,172) = 5.78$, $p < .01$) са малом заједничком варијансом с укупним задовољством животом (9%) и значајним доприносом ређега присуства депресивних реакција (бета= $-.354$, $p < .01$). Добијени резултати потврђују хипотезу Х2.

Задовољство послом код наставника у основним и средњим школама

У циљу провере разлике у задовољству послом између наставника који раде у основној или средњој школи, две групе су поређене према генералном задовољству, а потом и према димензијама задовољства. Утврђено је да су наставници из средњих школа генерално задовољнији својим послом ($t(170) = 2.76$, $p < .01$), односно да су задовољнији руковођењем ($t(173) = 3.18$, $p < .01$), сарадницима ($t(172) = 2.81$, $p < .01$) и комуникацијама ($t(172) = 2.48$, $p < .01$). Овакви резултати потврђују хипотезу Х3.

Радни стаж и задовољство послом код наставника

За потребе ове анализе наставници су подељени у четири следеће групе: са стажом до 10 година, између 11 и 20 година, између 21 године и 30 година и са стажом преко 30 година рада у просвети. Резултати униваријатне анализе варијансе показују да се групе статистички значајно разликују према укупном задовољству послом ($F(2,172) = 5.00$, $p < .01$). 'Post-hoc' тестирањем (Bonferroni test) нађена је основа за значајан омнибус Ф-тест у разлици између две групе наставника, и то оних са стажом у просвети до 10 година, који показују значајно више задовољства послом у односу на наставнике са стажом између 21 године и 30 година. Уочена је генерална тенденција пада задовољства послом са протоком стажа, као и благи пораст код најстаријих наставника (слика 3).

Слика 3. Задовољство послом и радни стаж наставника

Анализа разлика према димензијама задовољства послом открива да се групе значајно разликују према задовољству системом награђивања у школи ($F(3,171) = 6.82, p < .01$), руковођењем ($F(3,171) = 7.20, p < .01$) и комуникацијом у институцији ($F(3,171) = 4.29, p < .01$). У складу с генералним трендом, наставници са стажом између 21 године и 30 година су значајно незадовољнији у односу на наставнике са стажом до 20 година. Ови резултати потврђују хипотезу да постоји ефекат дужине радног стажа на задовољство послом код наставника основних и средњих школа (Х4). Међутим, у складу са бројним претходним истраживањима задовољства послом, овај тренд није линеаран, него пред крај каријере указује на уобичајен пораст укупног задовољства послом.

Анализе су показале и да нема значајних разлика према укупном задовољству нити према појединим димензијама тог задовољства код наставника различитог пола. Тиме је потврђена хипотеза Х5.

Дискусија

Истраживање је спроведено са циљем да се испитају релације индивидуалних и организацијских фактора, с једне стране, и мера задовољства послом код наставника основних и средњих школа у АП Војводини, с друге стране. У наставку текста добијени резултати истраживања биће продискутовани у складу с полазним теоријским оквиром, као и спрам постављених хипотеза истраживања. У циљу унапређења школске праксе и повећања задовољства послом наставника запослених у основним и средњим школама, биће понуђене практичне импликације добијених налаза.

На основу мера задовољства послом и животом, можемо закључити да наш узорак чине здрави, радно способни појединци, умерено задовољни животом и послом. Укупни ниво задовољства послом наставника је нешто нижи од просека задовољства послом који је добијен на америчком узорку наставника који препоручује аутор скале коришћене у овом истраживању (Spector, 1997). Уколико се осврнемо на профил задовољства послом, видимо да су наставници најмање задовољни материјалним примањима која остварују, док су највише задовољни аспектима посла који се тичу природе после, руковођења, задовољства сарадницима и комуникацијом у колективу. Наставници пријављују да су задовољни сарадњом с ученицима и родитељима, те да су главни проблеми које идентификују несклад ученичких способности и успеха који постижу, као и изостанци са наставе. Резултати указују на потребу да се утврди разлог ученичких изостајања и структура ученичке мотивације за рад, како би се утицало на смањење броја изостанака и побољшање успеха.

Задовољство послом наставника успешно предвиђа перцепција климе у школи као и задовољство животом и боље психофизичко здравље испитаника (Х1). Добијени резултати у складу су с претходним истраживањима која указују на то да позитивно оцењена школска клима доприноси вишем задовољству послом (Van Maelle & Van Huetten, 2012; Malinen & Savolainen, 2016). Позитивно оцењена сарадња с колегама остварује највећи допринос у предикцији задовољства послом наставника, као и задовољство начином одлучивања у школама, задовољство школским ресурсима и иновацијама у настави. Иако је потврђена повезаност задовољства послом и

школске климе, слично као и у ранијим истраживањима, овакав резултат разликује се од резултата добијених у ранијим истраживањима у којима се најзначајнијом за задовољство послом показала сарадња с ученицима (Collie et al., 2012). На овом узорку није добијена статистички значајна повезаност супскале сарадња с ученицима и задовољства послом. Дакле, иако окосницу радне улоге наставника чини свакодневна интеракција са ученицима, она не предвиђа значајно задовољство послом наставника, већ се задовољство предвиђа процедуралним аспектима наставничке улоге, као и радним условима и сарадњом с колегама. Резултати показују да уколико су радни услови добри и наставници у одређеној мери могу самостално да доносе одлуке о начину рада, наставник ће бити задовољнији својим послом. Овај помало контроверзан налаз свакако заслужује даља испитивања.

Поред перцепције школске климе, као значајан предиктор задовољства послом издваја се одсуство депресивних реакција код наставника. Налаз је у складу с истраживањима која се тичу здравља и задовољства послом и животом, која тврде да само здрав човек може осећати задовољство, а да присуство депресивних стања делује као блокирајући фактор (Kornhauser, 1965, према: Vecchio, 1995; Gechman & Wiener, 1975). Значај радног контекста за задовољство послом испитали смо поређењем група наставника запослених у основним и наставника запослених у средњим школама. Наши резултати показују да су генерално задовољнији наставници који раде у средњим школама (Х4), односно да су задовољнији руковођењем, сарадницима и комуникацијом у институцији. Може се констатовати да су управо ови аспекти перцепције школског контекста значајни за предвиђање нивоа задовољства послом наставника. У будућим истраживањима било би од практичне вредности утврдити зашто су наставници из основних школа незадовољни истим тим аспектима у њиховом радном окружењу.

Када је реч о радном стажу као фактору задовољства послом, наши резултати потврђују раније уочене трендове (нпр.: Ma & MacMillan, 1999; Perie & Baker, 1997). Наиме, ниво задовољства послом опада са стажом запослених, али тај тренд није линеаран, односно пред крај каријере ниво задовољства послом расте. На нашем узорку наставника налазимо да су најзадовољнији послом наставници који имају до 10 година стажа, да најниже задовољство пријављују испитаници који раде између 21 године и 30 година, те да ниво задовољства благо расте код испитаника који су близу краја свог радног века. Ван Маеле и Ван Хоут (Van Maele & Van Houtte, 2012) сматрају да пад задовољства послом долази због „замора материјала“, да се људи запослени у просвети троше, изгарају, те последично осећају нижи ниво задовољства послом. Поред трошења на послу, пад нивоа задовољства послом може се објаснити и променама у структури аспирација везаних за радну улогу. Наиме, наставници након одређеног времена проведеног у просвети своје искуства на раду и, на основу неиспуњених очекивања, схватају да се њихова каријера не развија у жељеном правцу, те одустају од почетних аспирација и постају незадовољни својим послом. Када је реч о специфичним разликама између наставника са дужим и краћим стажом, утврђено је да тај пад задовољства код наставника са стажом између 21 године и 30 година описује пад задовољства награђивањем у просвети, начином руковођења,

као и комуникацијом у школи. На другој страни, пораст задовољства пред крај професионалне каријере (тенденција пораста задовољства руковођењем и комуникацијом у школи) објашњава се појачаним конформизмом и жељом старијих наставника да и даље активно партиципирају у школи и да наставе свој професионални живот. Разлози за овакву промену задовољства послом код наших наставника на крају своје каријере још увек нису до краја познати и зато могу бити предмет нових истраживања. Коначно, у складу са претходним истраживањима (Kumar, 2014), нађено је да се наши наставници различитог пола не разликују значајно према мерама задовољства послом.

Практичне импликације налаза овог истраживања тичу се могућности примене сазнања о значајним факторима задовољства наставника у школама. Интервенције ове врсте нису сувишне имајући на уму да дуготрајно незадовољство производи негативне ефекте на психофизичко здравље наставника, да умањује њихову радну способност и мотивацију за рад, да повећава изостанке и грешке у раду. Пре свега, налази указују на потребу за увођење промена организацијског контекста школе: унапређење школске климе, промена у систему награђивања, развој менаџерских вештина особа које обављају управне функције, посебно у основним школама. Коначно, осцилације нивоа задовољства послом током каријере указују на потребу за каријерним вођењем како би ниво задовољства наставника током каријере био задржан на потребном нивоу.

Закључак

Истраживање је имало за циљ да испита утицај индивидуалних и организацијских фактора на задовољство послом наставника основних и средњих школа у АП Војводини. Добијени резултати показују да ниво задовољства послом код наставника у основним и средњим школама у највећој мери зависи од перцепције школске климе. Реч је о позитивно оцењеној сарадњи с колегама, о задовољству начином одлучивања у школама, о задовољству доступношћу школских ресурса, као и о степену иновативности у настави. Такође је добијено да је веће задовољство послом у корелацији са већим задовољством животом, као и са нижом учесталосту депресивних реакција. Веће задовољство послом наставника средњих школа и наставника при крају своје каријере представљају занимљиве налазе који захтевају додатна истраживања.

Резултати овог истраживања указују на главне механизме управљања задовољством послом код наставника: унапређење климе у школи, посебно у смислу развоја и бриге о односима и сарадњи међу колегама, унапређење начина одлучивања, као и бриге о здрављу наставника, пре свега у спречавању појаве депресивних реакција. Бригом о задовољству послом код наставника стручне службе школа могу допринети повећању радне мотивације код наставника, побољшању њихове ефикасности у раду, као и успостављању спремности за промене које су неизбежне у нашем образовном систему.

Литература

- Brkić, I. i Rijavec, M. (2011). Izvori stresa, suočavanje sa stresom i životno zadovoljstvo učitelja razredne i predmetne nastave. *Napredak*, god. 152, br. 2, 211-225.
- Collie, R. J., Shapka, J. D. & Perry, N. E. (2012). School Climate and Social-Emotional Learning: Predicting Teacher Stress, Job Satisfaction, and Teaching Efficacy. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 104, No. 4, 1189-1204.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, Vol. 95, No. 3, 542-575.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, Vol. 49, No. 1, 71-75.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. & Smith, H. L. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 2, 276-302.
- Faragher, E. B., Cass, M. & Cooper, C. L. (2005). The Relationship between Job Satisfaction and Health: A Meta-Analysis. *Occupational & Environmental Medicine*, Vol. 62, No. 2, 105-112.
- Fisher, D. L. & Fraser, B. J. (1990). *Validity and Use of the School-Level Environment Questionnaire*. Boston: Annual Meeting of the American Educational Research Association. Retrieved September 15, 2016 from the World Wide Web <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED318757.pdf>
- Gechman, A. S. & Wiener, Y. (1975). Job Involvement and Satisfaction as Related to Mental Health and Personal Time Devoted to Work. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 60, No. 4, 521-523.
- Johnson, B., Stevens, J. J. & Zvoch, K. (2007). Teachers' Perceptions of School Climate: A Validity Study of Scores From the Revised School Level Environment Questionnaire. *Educational and Psychological Measurement*, Vol. 67, No 5, 833-844.
- Judge, T. & Watanabe, S. (1993). Another Look at the Job Satisfaction-Life Satisfaction Relationship. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 78, No. 6, 939-948.
- Kumar, M. (2014). Study of Life Satisfaction among Primary, Middle and Secondary Schools Teachers of District Kathua. *International Journal of Research*, Vol. 1, No. 5, 492-498.
- Landa, J. M. A., López Zafra, E.R., de Antoñana, R. M. & Pulido, M. (2006). Perceived Emotional Intelligence and Life Satisfaction among University Teachers. *Psicothema*, Vol. 18, 152-157.
- Ma, X. & MacMillan, R. B. (1999). Influences of Workplace Conditions on Teachers' Job Satisfaction. *The Journal of Educational Research*, Vol. 93, No. 1, 39-47.
- Majstorović, N. (2012). *Istraživačke metode i tehnike u industrijskoj/organizacijskoj psihologiji*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Majstorović, N., Matanović, J., Slijepčević, V., Popov, B. i Jelić, D. (2016). Faktori psihofizičkog zdravlja nezaposlenih u Srbiji. U *Relacije i granice – psihologija i interpersonalni odnosi*, 64. naučni skup, knjiga rezimea (str. 20-21). Zlatibor: Društvo psihologa Srbije.
- Malinen, O. P. & Savolainen, H. (2016). The Effect of Perceived School Climate and Teacher Efficacy in Behavior Management on Job Satisfaction and Burnout: A Longitudinal Study. *Teaching and Teacher Education*, Vol. 60, 144-152.
- Matanović, J. (2009). Osobine ličnosti kao prediktori zadovoljstva poslom. *Primenjena psihologija*, god. 2, br. 3, 327-338.
- Perie, M. & Baker, D. P. (1997). *Job Satisfaction among America's Teachers: Effects of Workplace Conditions, Background Characteristics, and Teacher Compensation*. Washington, DC: U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics.

- Rentoul, A. J. & Fraser, B. J. (1983). Development of a School-level Environment Questionnaire. *Journal of Educational Administration*, Vol. 21, No. 1, 21-39.
- Rose, M. (2001). Disparate Measures in the Workplace: Quantifying Overall Job Satisfaction. Colchester: Institute of Social and Economic Research. Retrived March 12 2016 from the World Wide Web <https://pdfs.semanticscholar.org/06fb/b6272ec9c63f67a2a719c10483d035e56b31.pdf>
- Šarančić, S. (2013). Are Teachers Who Promote Student-Centred Approach More Satisfied With Their Lives. *Život i škola*, god. 29, br.1, 45-63.
- Sharma, R. D. & Jyoti, J. (2006). Job Satisfaction among School Teachers. *IIMB Management Review (Indian Institute of Management Bangalore)*, Vol. 18, No. 4, 349-363.
- Simić, I., Mladenović, J. i Stojković, N. (2015). Istraživanje zadovoljstva nastavnika u osnovnim školama u Republici Srbiji. *Ekonomске теме*, god. 53, br. 3, 425-443.
- Spector, P. E. (1985). Measurement of Human Service Staff Satisfaction: Development of the Job Satisfaction Survey. *American Journal of Community Psychology*, Vol. 13, No. 6, 693-713.
- Spector, P. E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes and Consequences*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Spector, P. E. (2001). *Job Satisfaction Survey, Jss*. Retrieved January 9, 2017. from the World Wide Web <http://shell.cas.usf.edu/~pspector/scales/jssovr.html>.
- Timms, C., Graham, D. & Cottrell, D. (2007). "I just want to teach" Queensland Independent School Teachers and their Workload. *Journal of Educational Administration*, Vol. 45, No. 5, 569-586.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and Collectivism*. Boulder: Westview Press.
- Ugrinović, D., Dobrijević, G. i Boljanović, J. (2015). Uticaj zadovoljstva poslom na motivaciju nastavnika srednjih škola u Srbiji. *Socioeconomica*, god. 4, br. 7, 197-206.
- Van Maele, D. & Van Houtte, M. (2012). The Role of Teacher and Faculty Trust in Forming Teachers' Job Satisfaction: Do Years of Experience Make a Difference? *Teaching and Teacher Education*, Vol. 28, No. 6, 879-889.
- Vasić, A., Šarčević, D. i Trogrlić, A. (2011). Zadovoljstvo životom u Srbiji. *Primenjena psihologija*, Vol. 4, br. 2, 151-177.
- Vecchio, R. P. (1995). *Organizational Behavior*. Chicago: The Dryden Press.
- Vukonjanski, J., Terek, E. & Gligorović, B. (2014). Job Satisfaction of Men and Women Employed in Manufacturing Sector and Education in Serbia. *Singidunum Journal of Applied Sciences*, Vol. 11, No. 1, 25-33.

Примљено: 07. 05. 2017.

Коригована верзија текста примљена: 26. 08. 2017.

Прихваћено за штампу: 08. 09. 2017.

FACTORS AFFECTING JOB SATISFACTION AMONG PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN THE AUTONOMOUS PROVINCE OF VOJVODINA

Abstract *The study presented in this paper analyses the impact of the individual factors of mental and physical health and life satisfaction, as well as the importance of some organizational factors such as the climate in schools, the composition of classes in the case of class teachers, and certain demographic characteristics on primary and secondary school teachers' job satisfaction. The data were collected from a convenience sample of 176 teachers of primary and secondary schools in Serbia's autonomous province of Vojvodina, of different ages, genders, and years of service. The principal results indicate that job satisfaction is higher among teachers who perceive the climate in their school as positive, among teachers with higher life satisfaction, and among teachers who are in good health and, most importantly, lacking depressive reactions. When it comes to perceptions of the climate, the best predictor of job satisfaction is the degree of respondents' satisfaction with collaboration with colleagues and with decision making processes. The results also indicate that secondary school teachers report a higher level of overall job satisfaction, specifically, a higher level of satisfaction with school governance, co-workers and communication than primary school teachers. As regards demographic characteristics, the results suggest that there are no significant gender differences in job satisfaction levels and that job satisfaction declines with the number of years of service, with respondents who had between 21 and 30 years of service reporting the lowest levels of job satisfaction, which tended to rise towards the end of the teaching career.*

Keywords: *job satisfaction, life satisfaction, teachers, school climate, health*

ФАКТОРЫ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ РАБОТОЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ОСНОВНЫХ И СРЕДНИХ ШКОЛ В АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ ВОЕВОДИНЕ

Резюме *Вданном исследовании проанализированы влияние физического и психического здоровья и удовлетворенности жизнью в качестве индивидуальных факторов, важность некоторых организационных факторов, таких как рабочий климат в школе, состав учеников в классе у классных руководителей, а также влияние некоторых демографических характеристик на удовлетворенность работой учителей начальных и средних школ. Данные собраны на примере 176 учителей, работающих в начальных и средних школах на территории АО Воеводины, различного пола, возраста и трудового стажа. Основные результаты показывают, что большее удовлетворение от работы наблюдается у учителей, которые замечают положительный рабочий климат в своей школе, у учителей, довольных своей жизнью, хорошего здоровья, прежде всего без депрессивных реакций. Что касается восприятия школьного климата, обнаружено что удовлетворенность работой больше всего зависит от уровня сотрудничества с коллегами и способа принятия решений. Результаты также показывают, что учителя, работающие в средних школах сообщают о более высоком уровне общей удовлетворенности работой, т.е. руководством, сотрудниками и коммуникацией, чем их коллеги в начальных школах. Когда речь идет о роли демографических факторов, полученные результаты показывают что какие-либо существенные гендерные различия в уровне удовлетворенности работой отсутствуют, что удовлетворенность работой уменьшается с годами службы, что наименее удовлетворены респонденты с рабочим стажем от 21 до 30 лет, а также обнаружено, что уровень удовлетворенности работой имеет тенденцию к увеличению к концу карьеры учителя.*

Ключевые слова: *удовлетворенность работой, удовлетворенность жизнью, учителя, школьный климат, здоровье*